TALABALARDA EKOLOGIK REFLEKSIYANI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Fayziyev Muhammad Shukrulloyevich
Buxoro ichki ishlar akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda ekologik refleksiyani rivojlantirish texnologiyasining nazariy-metodologik asoslari, pedagogik imkoniyatlari hamda ta'lim jarayonidagi amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ekologik muammolar, global iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va insoniyatning tabiatga nisbatan mas'uliyatsiz munosabati yosh avlodda ekologik tafakkur va ekologik refleksiyani shakllantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Maqolada ekologik refleksiya tushunchasining mazmuni, uning talaba shaxsining ma'naviy-axloqiy rivojlanishidagi o'rni hamda ekologik madaniyatni shakllantirishdagi pedagogik texnologiyalar yoritiladi. Shuningdek, interfaol metodlar, raqamli ta'lim vositalari, muammoli vaziyatlar, loyiha asosidagi o'qitish, ekologik monitoring va refleksiv tahlil metodlarining ekologik refleksiyani rivojlantirishdagi samaradorligi ochib beriladi. Tadqiqot davomida ekologik refleksiya talabalarning ekologik ongini rivojlantirish, tabiatga ongli munosabatni shakllantirish hamda barqaror rivojlanish g'oyalarini amaliy faoliyatga tatbiq etishda muhim omil ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: ekologik refleksiya, ekologik ta'lim, ekologik madaniyat, pedagogik texnologiya, barqaror rivojlanish, ekologik tafakkur, ekologik kompetensiya, refleksiv yondashuv, interfaol metodlar, raqamli ta'lim, ekologik monitoring, ekologik ong, talaba shaxsi, innovatsion ta'lim, loyiha metodi.

Hozirgi globallashuv sharoitida insoniyat oldida turgan eng muhim muammolardan biri ekologik xavfsizlikni ta'minlash va atrof-muhit muhofazasini kuchaytirish hisoblanadi. Global iqlim o'zgarishi, atmosfera havosining ifloslanishi, suv resurslarining kamayishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi hamda tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatning buzilishiga olib kelmoqda. Shu sababli zamonaviy ta'lim tizimi oldida ekologik jihatdan mas'uliyatli, tabiatga ongli munosabatda bo'ladigan hamda ekologik muammolarni anglay oladigan yoshlarni tarbiyalash vazifasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu

jarayonda ekologik refleksiya tushunchasi alohida ilmiy-pedagogik ahamiyatga ega bo‘lib, u shaxsning tabiatga bo‘lgan munosabatini anglash, o‘z ekologik xatti-harakatlarini tahlil qilish va ekologik qarorlarni ongli ravishda qabul qilish qobiliyatini ifodalaydi. Ekologik refleksiya insonning nafaqat ekologik bilimlarini, balki uning ichki mas’uliyatini, axloqiy pozitsiyasini va ekologik faoliyatini ham belgilaydi.

Talabalarda ekologik refleksiyani rivojlantirish texnologiyasi zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilishi lozim. Chunki an’anaviy ta’lim usullari ko‘proq nazariy bilimlarni yetkazishga qaratilgan bo‘lsa, refleksiv texnologiyalar talabaning shaxsiy fikrlashi, o‘zini tahlil qilishi va ekologik faoliyatga ongli ravishda yondashishini shakllantiradi. Ekologik refleksiya texnologiyasining asosiy maqsadi talabalarda tabiat va jamiyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqur anglash, ekologik muammolarning oqibatlarini baholash hamda ularga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirishdan iboratdir. Mazkur texnologiya shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari asosida tashkil etilib, talabaning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi va ekologik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini rivojlantiradi.

Ekologik refleksiyani rivojlantirishda refleksiv yondashuv muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Refleksiv yondashuv talabaning o‘z faoliyatini kuzatishi, baholashi va tahlil qilishi orqali uning ichki dunyosida ekologik qadriyatlarni shakllantirishga yordam beradi. Bu jarayonda talaba o‘zining tabiatga bo‘lgan munosabati, kundalik ekologik xatti-harakatlari va iste’mol madaniyatini qayta ko‘rib chiqadi. Masalan, plastik mahsulotlardan foydalanish, suvni tejash, chiqindilarni saralash yoki energiya resurslarini oqilona ishlatish kabi oddiy harakatlarning global ekologik muammolarga ta’siri haqida chuqur o‘ylash refleksiv tafakkurning rivojlanishiga olib keladi. Natijada talaba ekologik muammolarni faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki o‘z hayoti bilan bog‘liq real muammo sifatida anglay boshlaydi.

Talabalarda ekologik refleksiyani rivojlantirish texnologiyasida interfaol metodlardan foydalanish yuqori samaradorlikka ega. Xususan, “Aqliy hujum”, “Munozara”, “Case-study”, “Debat”, “Ekologik loyiha” va “Muammoli vaziyat” metodlari talabalarning ekologik tafakkurini faollashtiradi. Bunday metodlar orqali talabalar ekologik muammolarni jamoaviy muhokama qilish, turli nuqtai nazarlarni solishtirish va ekologik qarorlarni asoslash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarni real ekologik

muammolar ustida fikr yuritishga undaydi. Masalan, suv tanqisligi, chiqindilarni qayta ishlash yoki atmosferaning ifloslanishi kabi mavzular bo‘yicha tashkil etilgan amaliy topshiriqlar talabalarning ekologik refleksiyasini chuqurlashtiradi. Chunki bunday vaziyatlarda talabalar nafaqat muammoni anglaydi, balki uni hal qilishning ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik jihatlarini ham tahlil qiladi.

Ekologik refleksiyani rivojlantirishda loyiha asosidagi o‘qitish texnologiyasi ham muhim o‘rin tutadi. Loyiha faoliyati talabalarni mustaqil izlanishga, ilmiy tahlil qilishga va ekologik muammolar bo‘yicha amaliy yechimlar ishlab chiqishga yo‘naltiradi. Talabalar ekologik monitoring, mahalliy ekologik muammolarni o‘rganish, chiqindilarni qayta ishlash bo‘yicha takliflar ishlab chiqish yoki ekologik targ‘ibot kampaniyalarini tashkil etish orqali o‘zlarining ekologik refleksiv kompetensiyalarini rivojlantiradilar. Bunday faoliyat natijasida talaba ekologik bilimlarni amaliyot bilan bog‘laydi va o‘zining tabiat oldidagi mas’uliyatini chuqur his eta boshlaydi. Shu bilan birga, loyiha faoliyati talabada liderlik, jamoa bilan ishlash va muammolarni tizimli tahlil qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar ham ekologik refleksiyani rivojlantirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ekologik ta’limning mazmunini boyitish, ekologik ma’lumotlarga tezkor kirish imkoniyatini yaratish va talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Virtual laboratoriyalar, ekologik simulyatsiyalar, multimedia taqdimotlari, ekologik mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali talabalar global ekologik muammolarni vizual tarzda o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Masalan, global isish jarayonlari yoki muzliklarning erishi bo‘yicha virtual modellar talabalarda kuchli emotsional va refleksiv ta’sir uyg‘otadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida ekologik monitoring olib borish, ekologik statistik ma’lumotlarni tahlil qilish va ekologik prognozlar tuzish imkoniyati ham mavjud. Bu esa talabalarning analitik tafakkurini rivojlantirish bilan birga, ekologik refleksiyasini ham chuqurlashtiradi.

Ekologik refleksiyani rivojlantirishda pedagogning roli ham alohida ahamiyatga ega. Pedagog ekologik bilimlarni oddiy ma’lumot sifatida yetkazuvchi emas, balki talabalarni ekologik fikrlashga undovchi, refleksiv muhit yaratuvchi va ekologik qadriyatlarni shakllantiruvchi shaxs bo‘lishi kerak. O‘qituvchi dars jarayonida ekologik muammolarni real hayot bilan bog‘lay olishi, talabalarni mustaqil fikrlashga

rag‘batlantirishi va ularda ekologik mas’uliyat hissini rivojlantirishi lozim. Shu sababli zamonaviy pedagog ekologik kompetensiyaga, refleksiv pedagogik madaniyatga va innovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. Pedagogning shaxsiy ekologik madaniyati ham talabalarga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Chunki talabalar ko‘pincha o‘qituvchining amaliy xatti-harakatlarini kuzatish orqali ekologik qadriyatlarni o‘zlashtiradilar.

Talabalarda ekologik refleksiyani rivojlantirish jarayonida ekologik madaniyatni shakllantirish ham muhim vazifa hisoblanadi. Ekologik madaniyat shaxsning tabiatga ongli munosabati, ekologik bilimlari, qadriyatlari va ekologik faoliyatining uyg‘unlashgan tizimini ifodalaydi. Ekologik refleksiya esa ushbu madaniyatning ichki psixologik mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Talaba o‘zining ekologik xatti-harakatlarini muntazam tahlil qilib borishi natijasida ekologik odatlar shakllanadi. Bu esa barqaror rivojlanish tamoyillarini kundalik hayotga tatbiq etishga xizmat qiladi. Xususan, energiya tejamkor texnologiyalardan foydalanish, chiqindilarni saralash, ekologik transport vositalarini tanlash yoki yashil hududlarni ko‘paytirish kabi amaliy faoliyatlar ekologik refleksiyaning natijasi sifatida qaraladi.

Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida ekologik refleksiyani rivojlantirish bo‘yicha maxsus pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish zarurati ortib bormoqda. Chunki ekologik muammolarni faqat texnik yoki iqtisodiy choralar orqali hal etish mumkin emas. Buning uchun avvalo insonning ekologik ongini va ekologik mas’uliyatini o‘zgartirish talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, ekologik refleksiya zamonaviy ta’limning strategik komponenti sifatida qaralishi kerak. Talabalarda ekologik refleksiyani rivojlantirish orqali ularning ekologik kompetensiyasi, fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy faolligi oshadi. Natijada jamiyatda ekologik jihatdan ongli va mas’uliyatli avlod shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda ekologik refleksiyani rivojlantirish texnologiyasi zamonaviy ekologik ta’limning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu texnologiya orqali talabalar ekologik muammolarni chuqur anglash, o‘z faoliyatini ekologik nuqtai nazardan tahlil qilish va tabiatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Refleksiv yondashuv, interfaol metodlar, loyiha asosidagi ta’lim va raqamli texnologiyalar ekologik refleksiyani rivojlantirishning samarali vositalari sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, ekologik refleksiya talabalarning ekologik madaniyatini, ekologik kompetensiyasini va barqaror

rivojlanish g‘oyalariga sodiqligini mustahkamlaydi. Shu bois oliy ta’lim tizimida ekologik refleksiyani rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. (2020). Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris: UNESCO Publishing.
2. John Dewey. (1933). How We Think. Boston: D.C. Heath and Company.
3. Donald Schön. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books.
4. David Kolb. (1984). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. New Jersey: Prentice Hall.
5. Sterling, S. (2001). Sustainable Education: Re-visioning Learning and Change. Devon: Green Books.
6. Palmer, J. (1998). Environmental Education in the 21st Century: Theory, Practice, Progress and Promise. London: Routledge.
7. Tilbury, D. (1995). Environmental education for sustainability: Defining the new focus of environmental education in the 1990s. Environmental Education Research, 1(2), 195–212.
8. Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. New Directions for Adult and Continuing Education, 74, 5–12.
9. Bonnett, M. (2007). Environmental education and the issue of nature. Journal of Curriculum Studies, 39(6), 707–721.
10. Hungerford, H., & Volk, T. (1990). Changing learner behavior through environmental education. The Journal of Environmental Education, 21(3), 8–21.